

دعا در قرآن

انسان در طول حیات همواره با دعا مأنوس بوده و با آن به سر برده است. نیاز بشر به دعا چنان گسترده است که تنها اختصاص به مؤمنان نداشته بلکه در طول تاریخ در زندگی کافران نیز وجود داشته است. ولی آنان، در اثر گمراهی، این عمل مقدس و پراهمیت را در جایی غیر از جایگاه شایسته آن به کار می‌برند. دعا در قرآن از مسائل مهمی که جزء نیازهای انسان محسوب می‌شود دعا و نیایش است و درست مثل خداجویی از فطرت و ضمیر آدمی نشأت می‌گیرد.

وقتی سیر و سیاحتی به این کره خاکی می‌کنیم و با ملت‌های مختلف و ادیان گوناگون و سنن و رسوم متفاوت آنها روبرو می‌شویم، می‌بینیم که هر کدام برای خود اوراد و اذکار و دعا‌های مخصوصی دارند و هیچ جای دنیا را نمی‌یابیم که مردمش از دعا جدا و بی‌نیاز باشند. حتی آنها که بت می‌پرستند در معابدشان با تمام قد به خاک می‌افتند و دعا می‌خوانند.

قرآن کریم می‌فرماید: «و ما دعاء الکافرین الا فی ضلال» (۱)؛ دعای کافران، که غیر خدا را می‌خوانند، در گمراهی است و راه به جایی نمی‌برد.

بزرگترین خدمتی که ادیان الهی، به خصوص اسلام بزرگ، به بشریت کردند این بود که فرزندان آدم را از این انحراف آشکار بازداشتند و آنان را به پیمودن راه صحیح و شایسته هدایت کردند.

در قرآن کریم و کلمات معصومان - علیهم السلام - موضوع دعا، بسیار مورد توجه واقع شده، جایگاه شایسته‌ای بدان اختصاص یافته است.

واژه دعا

فیروزآبادی در معنای دعا می‌گوید: «الدعاء: الرغبة الى الله...»؛ یعنی دعا همان میل و توجه به سوی خداست (۲)

راغب اصفهانی می‌نویسد: «... دعوته: اذا سألته واذا استغثه... والدعاء الى الشيء: الحث على قصده...»؛ یعنی اینکه می‌گویی: «دعوته» هنگامی است که از او چیزی بخواهی و زمانی که از او یاری بخواهی... ۱۰- خواندن به سوی چیزی ۲- به معنای کسی را به کاری و چیزی دعوت و ترغیب کردن است... (۳)

در قرآن کریم، دعا به صورتهای گوناگون در معنا‌های متعدد به کار رفته است و شاید بیشترین و مهمترین آنها همان دو معنایی باشد که از ((مفردات راغب)) نقل شد.

برای نمونه قرآن کریم می‌فرماید: «و الله يدعوا الى دار السلام» (۴)؛ خدای بزرگ مردمان را به سوی بهشت دعوت می‌کند.

و نیز می‌فرماید: «يا قوم ما لي ادعوكم الى النجاة و تدعونني الى النار تدعونني لا كفر بالله و اشرک به.» (۵)

ای قوم من، چه شده است که من شما را به سوی نجات فرامی خوانم و شما مرا به سوی آتش می طلبید؟! از من می خواهید تا به خدا کافر شوم و بدو کفر ورزم .

در این دو آیه و نظایر آن «دعا» به معنای دعوت و تشویق به سوی چیزی است .

پروردگار بزرگ در آیه دیگر می فرماید: «و اذا سالک عبادى عنى فانى قريب اجيب دعوة الداع اذا دعان ...» (۶) ؛ و هرگاه بندگانم درباره من از تو پرسیدند، پس من [بدانان] نزدیکم و پاسخ دعاکننده ای که مرا می خواند می دهم .

و نیز می فرماید: «امن یجیب المضطر اذا دعاه و یكشف السوء» (۷) ؛ آیا چه کسی جواب انسان مضطری که خدا را خوانده و از او استغاثه می کند می دهد؟ و بدی را برطرف می کند؟

در این دو آیه و امثال آن مقصود از «دعا» طلب نیاز و استغاثه و دست احتیاج به سوی حضرت حق دراز کردن است.

گستره دعا

موضوع مهم دیگر در باب دعا گستره آن است. زیرا هرچه قلمرو نفوذ و دامنه وجود این عنصر ارزشی در بین موجودات وسیعتر باشد، بر میزان اصالت و شرافت آن نیز افزوده می شود؛ و «دعا» حقیقتی است که میدان حضور آن تمامی پدیده ها و همه ممکنات است. مجموعه آفرینش رو به سوی او دارند و در هر لحظه از مبدأ پرفیض و سرچشمه هستی تقاضای نزول فیض می کنند .

قرآن کریم می فرماید: «یسأله من فی السموات و الارض کل یوم هو فی شان» آسمانیان و زمینیان دست طلب به سوی او دراز دارند و او هر روز در شأنی از اداره عالم است (۸)

به عبارت دیگر، چنانکه انسان به لحاظ تشریع موظف به دعا و درخواست از خداست، سایر موجودات نیز به لحاظ تکوین لحظه به لحظه بدان مشغولند و دو جریان «فیض گیری» و «لطف بخشی» از دیرپاترین نظامهای حاکم جهان آفرینش و عامل پیدایش آن است . نهایت اینکه تفاوت بین این دو نوع درخواست به وساطت اراده و اختیار است .

دوش مرغی به صبح می نالید ***** عقل و صبرم ببرد و طاقت و هوش

یکی از دوستان مخلص را ***** مگر آواز من رسید بگوش

گفت باور نداشتم که تو را ***** بانگ مرغی چنین کند مدهوش

گفتم این شرط آدمیت نیست ***** مرغ تسبیح گوی و من خاموش (۱۲)

پی نوشت ها :

1- سوره رعد، آیه ۱۴ - 2. قاموس المحيط، ج ۴، ص ۳۲۹ - 3. المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۷۰ - 4. سوره یونس، آیه ۲۵ .

5- سوره غافر، آیه ۴۱ - 6. سوره بقره، آیه ۱۸۶ - 7. سوره نمل، آیه ۶۲ - 8. سوره رحمن، آیه ۵۵ - 9. تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۳۳ - 10. سوره فصلت، آیه ۱۱ - 11. آل عمران، آیه ۸۳ - 12. گلستان سعدی، ص ۸۵، در اخلاق درویشان .

بنابراین دعا جزء نکات جدی و فطری ماست، ولی جای این گفت و گو هست که چگونه دعا کنیم و در برابر چه کسی دعا نماییم و بالاخره مسیر صحیح دعا کدام است؟

قرآن شریف که چیزی را فرو گذار نکرده و جامعیت آن بر کسی پوشیده نیست، در تمامی مسائل مربوط به دعا، رهنمودهای بسیار روشن و جالبی را فرموده و در این جا که محور سخن درباره لزوم و ضرورت دعاست به دو آیه اشاره می شود تا فطرت های خفته و آشفته در خواب بیدار شوند و بیش از پیش به این مهم بپردازند .

قُلْ مَا يَعْبُؤُكُمْ رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ [1]؛ بگو اگر دعایتان نباشد پروردگار من اعتنایی به شما ندارد .

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ [2]؛ یعنی پروردگارتان گفته: مرا بخوانید تا اجابت تان کنم کسانی که از پرستیدن من کبر می ورزند به خواری به جهنم وارد خواهند شد .

امام محمد باقر - علیه السلام - در تفسیر و تبیین این دو آیه چنین فرموده است: منظور از کلام خداوند که می فرماید: ان الذين يستكبرون ... دعاست که برترین عبادت، دعا می باشد [3]. و از آن گرامی سؤال شد آیا زیاد قرآن خواندن بهتر است یا زیاد دعا کردن [4]. امام - علیه السلام - فرمود: دعا خواندن، آیا نشیده ای که خداوند متعال می فرماید: «قل ما يعبو ابيكم...» بگو اگر دعایتان نباشد پروردگار من به شما اعتنایی ندارد .

الف) ادب در دعا

این که انسان باید بداند چه چیزهایی از پروردگار خویش طلب کند و چه عباراتی را در این مرتبه استخدام نماید تعبیر به ادب در دعا می شود . در قرآن اغلب آیاتی که به عبارت ربنا مزین شده بیانگر این واقعیت است که اهل ایمان را ارشاد فرماید تا چه چیزهایی را با چه جملاتی از خداوند تبارک و تعالی طلب کنند .

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ [5]؛ خدایا در دنیا و آخرت بر ما نیکی عطا کن و ما را از آتش نکه دار .

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَ مِنْ دُرَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ [6]؛ خدایا ما را از مسلمین قرار ده و نسل ما را از ایمان آورندگان بر تو قرار ده .

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً [7]؛ خدایا قلب ما را بعد از هدایت آلوده نکن و برگردان و رحمت را بر ما هدیه کن . و دهها آیات دیگر که همانند آیات فوق، ادب در دعا را به ما می آموزند .

چند چیز نشانگر رعایت ادب در دعا محسوب می شود، که اینک به مواردی از آنها می پردازیم :

۱- بسم الله الرحمن الرحيم؛ رسول خدا - صلی الله علیه و آله - می فرماید دعایی که اولش با بسم الله شروع شود رد نخواهد شد [8].

۲- ثنا و تمجید پروردگار؛ امام صادق - علیه السلام - می فرمایند: در نوشته های امیر المؤمنین - علیه السلام - بود که قبل از دعا، مدح و ثناء حضرت حق را بگویند [9].

۳- صلوات بر محمد و آل محمد .

۴- توسل به اهل بیت - علیهم السلام -؛ امام رضا - علیه السلام - فرمودند: هر گاه از خداوند تبارک و تعالی تقاضایی داشتی بگو خداوند از تو می خواهد که بحق محمد و علی که نزد تو مقام والایی دارند حاجت مرا برآورده سازی [10].

۵- دعا در حق دیگران

ب) اخلاص در دعا

اخلاص در دعا به خاطر تفاوت درک و شناخت افراد مراتبی دارد. بعضی در این مقام هستند که انگیزه را از دعا خواندن از مقاصد مادی و دنیوی پاک کنند و با توجه به ثواب و عقاب اعمال و به قصد رسیدن به حور و غلامان و قصرهای آخرت و ترس از عذاب دوزخ دعا می خوانند و به همین علت در کتابهای دعا جستجو می کنند و هر دعایی که ثواب اخروی بیشتری داشت انتخاب می کنند .

و برخی پا را فراتر نهاده و بدون طمع رفتن به بهشت و یا ترس از آتش جهنم، بلکه فقط جهت برقراری ارتباط با معبود و انس با حضرتش دعا می خوانند که این گروه از احرار و آزادگانند .

قل ان صلاتی و نسکی و محیای و مماتی لله رب العالمین [11]؛ بگو ای پیامبر همانا نماز و طاعات و کلیه اعمال من و زندگی و مرگ من همه برای خداست، که پروردگار جهانیان است .

حضرت امیر المؤمنین - علیه السلام - عبادت های مردم را به سه دسته تقسیم می فرمودند :

ان قوماً عبدوا الله رغبةً فتلك عباده التجار؛ گروهی خداوند را به امید بهشت عبادت کردند که آن عبادت بازرگانان است .

ان قوماً عبدوا الله رهبةً فتلك عباده العبيد؛ و گروهی خداوند را از ترس جهنم عبادت کردند که آن عبادت بردگان است .

انَّ قَوْمًا عَبْدُوا اللَّهَ شُكْرًا عِبَادَةَ الْاِحْرَارِ وَ گروهي خداوند را عبادت کردند از روی شکر و سپاس که آن عبادت آزادگان است [12].

قصه همه وصل حور و خلد برین است غایت مقصود ما نه آن و نه این است

شرایط استجاب دعا

در قرآن نکات مهمی دیده می شود که حکایت از شرایط استجاب می کند (که خلاصه وار اشاره می شود) :

- ۱- معرفت و باور به این که پروردگار مالک علی الاطلاق است و همه چیز را در دست قدرت خویش دارد و اگر اراده کند پیچیده ترین گره ها را باز می کند. «تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»؛ بزرگ است آن که سلطنت به کف اوست و او به همه چیز تواناست [13].
- ۲- دل را مصفا کردن، حساسیت و عظمت دل نسبت به سایر اعضا بر کسی پوشیده نیست و بی تردید وقتی دل مصفا شد دعا اثر می بخشد. «أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ»؛ این مردم پایدارند که خدا بر دلهايشان نور ایمان انگاشته و بروح قدس الهی آنها را مؤید و منصور گردانیده است [14].

۳- استفاده از لقمه حلال؛ شاید بعضی توجه نداشته باشند که خوردن مال حرام چه اثرات سوء بر وجودشان می گذارد و چگونه راه استجاب دعا را مسدود می نماید؛ «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَ تَذُلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِيَأْكُلُوا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ»؛ مال یکدیگر را بناحق نخورید و کار را به محاکمه قاضیان نیفکنید که به وسیله رشوه و زور پاره ای اموال مردم را بخورید با این که شما آگاهی دارید [15].

۴- تضرع و انابه: «ادعوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَ خَفِيَّةً»؛ پروردگار خویش را با تضرع و زاری و در نهان بخوانید [16].

انس دایمی با دعا

این نمک شناسی است که انسان در مواقع گرفتاری و هجوم مشکلات به درگاه الهی التجاء و انابه کند و همین که حاجتش برآورده شد و به مرادش رسید دست از دعا و نیایش بردارد و از آن بدتر گاهی ناسپاسی و طغیان کند .

«وَ إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضَرْبٌ دَعَا رَبَّهُ مُبِيتًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ»؛ چون انسان را سختی رسید پروردگار خویش را بخواند و سوی او بازگردد و چون خدا نعمتی از جانب خویش بدو دهد آن سخت را که سابقاً خدا را به رفع آن می خواند فراموش کند [17].

طلب مغفرت و رحمت: در تمام قرآن ۹ مورد به قهر خداوند، ۲۰ مورد به سخط او، ۱۳ مورد به انتقام حقتعالی اشاره شده، در حالی که به فضل حضرت پروردگار 107 مورد و به غفران و مغفرت ۱۸۰ مورد و به رحمت او ۳۵۲ مرتبه اشاره گردیده است. البته به غیر از ۱۱۳ باری که اول سوردها در سوره نمل دو بار قرار گرفته و این همه گواه این حقیقت است که ای بندگان الهی خود را زیر چتر رحمت خداوند مهربان و رؤف قرار دهید که خود فرموده است: کتب علی نفسه الرحمة؛ [18] یعنی رحمت را برای خود نوشته و واجب کرده است پس انسان همواره باید طلب مغفرت و رحمت کند، چنان که از آیات زیادی بر می آید که به یکی از آنها اشاره می کنیم .

«ربنا فاغفر لنا ذنوبنا و كفر عنا سيئاتنا و توقنا مع الابرار»؛ پروردگارا گناهان ما را بیامرز و بدیهایمان را بپوشان و مرا با نیکان بمیران [19].

دعا برای سعادت دنیا و آخرت: «رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ» [20].

از بعضی آیات شریفه قرآن مثل آیه ۱۹۳ و ۱۹۴ از سوره آل عمران و ۷ تا 10 سوره مؤمن برداشت می شود که ضمن داشتن عمل و انجام تکالیف شرعی باید جهت سعادت دنیا و آخرت در درگاه الهی دعا کرد و از حضرت حق خواست که رفع گرفتاری دنیا و عذاب آخرت را از ما بنماید .

موانع استجاب دعا:

اللهم اغفر لي الذنوب التي تحبس الدعاء :

موانع تا نگرانی ز خود دور ***** درون خانه دل نایدت نور

بعضی می گویند ما دعا می کنیم پس چرا مستجاب نمی شود؛ این اشخاص باید علت را در خودشان بیابند و موانع را بر سر راه استجاب دعا بردارند و اینک به بررسی خلاصه موانع استجاب دعا می پردازیم.

[1] . فرقان، ۷۷ . [2] . مومن، ۶۰ . [3] . کافی، کلینی، دار الکتب الاسلامیه، ج ۲، ص ۴۴۶ . [4] . بحار الانوار، مجلسی، ج ۹۳، ص ۲۹۹ و ۳۰۰ .

[5] بقره، ۲۰۱ . [6] . بقره، ۱۲۸ . [7] . آل عمران، ۸ . [8] . بحار الانوار، مجلسی، بیروت، ج ۹۳، ص ۳۱۵ . [9] . بحار الانوار، مجلسی، بیروت،

ج ۹۳، ص ۳۱۵ . [10] . بحار الانوار، مجلسی، بیروت، ج ۹۶، ص ۲۲ .

[11]. زمر، ۲. [12]. نهج البلاغه، علی - علیه السلام - حکم و مواظ، ۲۳۷. [13]. ملک، ۱. [14]. مجادله، ۲۲. [15]. بقره، ۱۸۸. [16]. ق، ۳۳. [17]. زمر، ۸. [18]. انعام، ۱۲. [19]. آل عمران، ۱۹۳. [20]. بقره، ۲۰۱.

ظلم: تا مادامی که شخص گنهکار توبه واقعی نکند و از عمل زشت خویش نادم و پشیمان نباشد دعایش محجوب می ماند. امام صادق - علیه السلام - می فرماید: «بیت الغناء لا تؤمن العجیبه و لا تجاب فيه الدعوه و لا یدخله الملك [1]»؛ خانه ای که کانون غنا باشد، ایمنی از فجایع و حوادث تلخ ندارد، دعا در آن مستجاب نمی شود، فرشتگان در آن داخل نمی شوند.

2. **ظلم و حق الناس:** مهمترین راه استجاب دعا برطرف کردن ذمه خود از حقوق مردم است زیرا اگر حقی از حقوق مالی یا آبرویی مردم به گردن ما باشد هر چه هم دعا با سوز و گداز باشد مورد اجابت واقع نمی شود. خداوند تبارک و تعالی به حضرت عیسی بن مریم - علیه السلام - وحی فرستاد که به بنی اسرائیل بگو:

«انی غیر مستجیب لأحد منکم دعوه و لأحد من خلقی قبله مظلمه»؛ به تحقیق دعای احدی از شما را مستجاب نمی کنم در آن هنگام که مظلومه و حقی از بندگانم را بر گردن داشته باشید.

3. **حکمت الهی منافات داشته باشد:** خیلی چیزهاست که مورد علاقه انسان است و فکر می کند که اگر دعا کند به آن می رسد در حالی که حکمت بالغه الهی خلاف آن را مصلحت می داند و چه بسا ما خیال می کنیم مصلحت ما در آن است و لذا گاهی زبان به شکوه و اعتراض باز می کنیم!

«وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»؛ [2] شاید چیزی را که مکروه دارید که برای شما خوب است و شاید چیزی را دوست دارید که برای شما بد است خدا می داند و شما نمی دانید.

4. **چیز غیر ممکن خواستن:** امیر المؤمنین - علیه السلام - می فرماید: «یا صاحب الدعا لا تسأل ما لا یکون و لا یحل» [3]؛ ای کسی که دعا می کنی هیچ گاه چیز غیر ممکن و چیزی که حلال نیست از خداوند تبارک و تعالی طلب مکن.

دعا برای نسلی پاک

هر مرد و زنی که با هم زندگی مشترک تشکیل می دهند به طور طبیعی خواهان نسلی صالح و سالم هستند و این نیاز به دعا و مطالبه از جانب فضل پروردگار دارد.

قرآن و اهل بیت - علیهم السلام - در این زمینه به آموزش داده اند که از برای نسلی پاک باید دعا کرد و خاضعانه و عاجزانه از درگاه احدیت تقاضای اولاد صالح را نمود.

«هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ»؛ در این هنگام زکریا پروردگار خویش را بخواند، گفت: پروردگارا مرا از جانب خویش فرزندی پاکیزه بخش که تو شنوای دعائی.

دعا برای پدر و مادر

پدر و مادر چه در قید حیات باشند و یا از دنیا رفته باشند از فرزندان خود توقع توجه و عنایت به خود دارند. به خصوص وقتی در عالم برزخ قرار می گیرند و دستشان از دنیا کوتاه می گردد، نیازمند به دعا و خیرات فرزندان هستند. بلی دو رکعت نمازی که اولاد برای پدر و مادر می خواند و یا چند آیه ای که تلاوت می کند در آن عالم روحشان شاد و متعالی می شود.

«رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِإِلَٰدِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ» [4]؛ پروردگارا روزی که حساب پیا می شود من و پدر و مادرم را با همه مؤمنان بیامرز.

پس به بیان قرآن بعد از طلب مغفرت برای خویش باید برای پدر و مادر دعا کرد و چه بسا فرزندی که به خاطر فراموش کردن پدر و مادر حتی بعد از فوت آنها گرفتار نفرین شان در عالم برزخ شده اند.

دعا برای سلامت نفس

گر چه اصلاح نفس و پاکیزه کردن جان صرفاً با دعا و نیایش انجام نمی گیرد، ولی نقش دعا و طلب توفیق از جانب پروردگار نقش اول را دارد و تا

امدادهای غیبی نباشد کسی موفق به تزکیه نفس نخواهد شد .

خداوند تبارک و تعالی وقتی داستان حضرت یوسف - علیه السلام - را نقل می‌کند می‌فرماید: «لَوْ لَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ» [5]؛ یوسف اگر برهان پروردگار خویش را ندیده بود رو بدو (زلیخا) کرده بود، چنین شد تا گناه و بدکاری از او دور کنیم که وی از بندگان خالص ما بود. آری باید از پروردگار تمنا کرد تا دل و جان ما را از لغزشها حفظ کند .

طلب توفیق در برپایی عبادات

«الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ» [6] کسانی که خدا را ایستاده و نشسته و به پهلو خوابیده یاد کنند و در خلقت آسمانها و زمین بیندیشند و گویند: پروردگارا اینها را بیهوده نیافریده‌ای .پاکی پس ما را از عذاب جهنم نگهدار .

به عبارت دیگر دعا سیم رابطه بین عمل و خداوند است و تا این اتصال برقرار نگردد عمل بالا نمی‌رود .

پیامبر عظیم الشان - صلی الله علیه و آله - می‌فرمود: «عمل البرّ کله نصف العباده و لدعاء نصف» یعنی مجموعه کار پسندیده نیمی از عبادت محسوب می‌شود و نیم دیگر را دعا تشکیل می‌دهد. به احتمال زیاد منظور آن حضرت از بیان این مطلب آن است که عبادت از هر نوعی که باشد باید همراه با دعا و طلب توفیق از درگاه خداوند باشد که در غیر این صورت آن عمل و عبادت ناقص و کارساز نخواهد بود [7].

---

[1] . بحار الانوار، مجلسی، بیروت، ج ۹۳، ص ۳۲۹ .

[2] . بقره، ۲۱۶ .

[3] . بحار الانوار، مجلسی، بیروت، ج ۷۳، ص ۳۷۴ .

[4] . ابراهیم، ۴۱ .

[5] . یوسف، ۲۴ .

[6] . آل عمران، ۱۹۱ .

[7] . تلخیص از کتاب دعا در قرآن نوشته آقای سید کاظم ارفع، نشر فیض کاشانی.

دعا برای نسلی پاک

هر مرد و زنی که با هم زندگی مشترک تشکیل می‌دهند به طور طبیعی خواهان نسلی صالح و سالم هستند و این نیاز به دعا و مطالبه از جانب فضل پروردگار دارد .

قرآن و اهل بیت علیهم السلام در این زمینه به آموزش داده‌اند که از برای نسلی پاک باید دعا کرد و خاضعانه و عاجزانه از درگاه احدیت تقاضای اولاد صالح را نمود .

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ؛

در این هنگام زکریا پروردگار خویش را بخواند، گفت: پروردگارا مرا از جانب خویش فرزندی پاکیزه بخش که تو شنوای دعائی .

دعا برای پدر و مادر

پدر و مادر چه در قید حیات باشند و یا از دنیا رفته باشند از فرزندان خود توقع توجه و عنایت به خود دارند. به خصوص وقتی در عالم برزخ قرار می‌گیرند و دستشان از دنیا کوتاه می‌گردد، نیازمند به دعا و خیرات فرزندان هستند. بلی دو رکعت نمازی که اولاد برای پدر و مادر می‌خواند و یا چند آیه‌ای که تلاوت می‌کند در آن عالم روحشان شاد و متعالی می‌شود .

«رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ»؛

پروردگارا روزی که حساب بپا می‌شود من و پدر و مادرم را با همه مؤمنان ببامرز .

پس به بیان قرآن بعد از طلب مغفرت برای خویش باید برای پدر و مادر دعا کرد و چه بسا فرزندی که به خاطر فراموش کردن پدر و مادر حتی بعد از فوت آنها گرفتار نفرین شان در عالم برزخ شده‌اند .

دعا برای سلامت نفس

گر چه اصلاح نفس و پاکیزه کردن جان صرفاً با دعا و نیایش انجام نمی‌گیرد، ولی نقش دعا و طلب توفیق از جانب پروردگار نقش اول را دارد و تا امدادهای غیبی نباشد کسی موفق به تزکیه نفس نخواهد شد .

خداوند تبارک و تعالی وقتی داستان حضرت یوسف علیه السلام را نقل می‌کند می‌فرماید :

«لَوْ لَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ»؛

یوسف اگر برهان پروردگار خویش را ندیده بود رو بدو (زلیخا) کرده بود، چنین شد تا گناه و بدکاری از او دور کنیم که وی از بندگان خالص ما بود. آری باید از پروردگار تمنا کرد تا دل و جان ما را از لغزشها حفظ کند .

طلب توفیق در برپایی عبادات

«الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»؛

کسانی که خدا را ایستاده و نشسته و به پهلو خوابیده یاد کنند و در خلقت آسمانها و زمین بیندیشند و گویند: پروردگارا اینها را بیهوده نیافریده‌ای. پاکی پس ما را از عذاب جهنم نگهدار .

به عبارت دیگر دعا سیم رابطه بین عمل و خداوند است و تا این اتصال برقرار نگردد عمل بالا نمی‌رود .

پیامبر عظیم الشان صلی الله علیه و آله می‌فرمود: «عمل البرّ کلّه نصف العبادة و لدعاء نصف» یعنی مجموعه کار پسندیده نیمی از عبادت محسوب می‌شود و نیم دیگر را دعا تشکیل می‌دهد. به احتمال زیاد منظور آن حضرت از بیان این مطلب آن است که عبادت از هر نوعش که باشد باید همراه با دعا و طلب توفیق از درگاه خداوند باشد که در غیر این صورت آن عمل و عبادت ناقص و کارساز نخواهد بود.

... رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

... پروردگارا، بر خویش ستم کردیم و چنانچه ما را نبخشایی و بر ما رحم نکنی، بی‌شک، از زیان کنندگان خواهیم بود . . برگرفته از

« آیه ۲۳ سوره اعراف»

... الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ...

... ستایش از آن خداوندی است که ما را به این [امر/ مسیر] هدایت نمود؛ و ما، چنانچه خداوند هدایت‌مان نمی‌نمود، هدایت

نمی‌یافتیم. برگرفته از «آیه ۴۳ سوره اعراف»

... وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

... علم پروردگار ما بر هر چیزی گسترده است؛ توکل ما بر خداست. پروردگارا، میان ما و قوم‌مان را به حق بگشای - که تو بهترین گشایندگانی (حق

را پیروز کن که تو بهترین ظفر بخشانی). برگرفته از «آیه ۸۹ سوره اعراف»

... رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

... پروردگارا، به ما صبر ارزانی دار و [ما را] مسلمان بمیران. برگرفته از «آیه ۱۲۶ سوره اعراف»

... رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

... پروردگارا، بر من ببخشای و بر برادرم. و [پروردگارا] ما را در رحمت وارد نمای - که تو رحم‌کننده‌ترینی .

برگرفته از «آیه ۱۵۱ سوره اعراف»

... أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ

... [پروردگارا] تو ولی ما هستی؛ پس بر ما ببخشای و بر ما رحم نمای که تو بهترین درگذرندگانی

برگرفته از «آیه ۱۵۵ سوره اعراف»

خدا را چگونه بخوانیم؟

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ سوره بقره، آیه ۱۸۶
"و زمانی که بندگان من از تو درباره من پرسند، من نزدیکم، دعای دعا کننده راهنمایی که مرا بخواند اجابت می‌کنم، پس باید دعوت مرا استجابت کنند و به من ایمان آورند تا شاید هدایت شوند".

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * بَلْ إِلَٰهُهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ * وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ * فَلَوْلَا إِذْجَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

سوره انعام، آیات ۴۳ - ۴۰

"بگو که اگر عذاب خدا، یا هنگام مرگ شما فرا رسد چه خواهید کرد؟ آیا در آن ساعت، غیر خدا را می‌خوانید؟ اگر راستگو هستید، بلکه تنها خدا را می‌خوانید تا اگرخواست شما را از سختی برهاند و آنچه را با خدا شریک قرار می‌دهید فراموش می‌کنید. و ما پیامبرانی به سوی امت‌های پیشین

فرستادیم پس آنان را گرفتار بلا و مصیب کردیم تا شاید تضرع کنند. چرا وقتی سختی ما به آنها رسید تضرع نکردند؟ بدین سبب که دل‌هایشان را قساوت فرا گرفت و شیطان کردار آنها را برای آنها آراست ".
 قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ * قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ مُشْرِكُونَ

سوره انعام، آیات ۶۴ - ۶۳

"بگو چه کسی شما را از تاریکی خشکی و دریا نجات می‌دهد که او را با تضرع در نهان می‌خوانید که اگر ما را از این نجات داد هر آینه شکر گزار خواهیم بود؟ بگو: خدا شما را از آن و از هر سختی و اندوه نجات می‌دهد سپس شما شرک می‌آورید".
 وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ.

سوره اعراف، آیه ۵۶

"و در زمین بعد از اصلاح آن، فساد نکنید و خدا را از روی بیم و امید بخوانید، همانا رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است".
 قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ.

سوره یونس، آیه ۸۹

"گفت: دعای شما دو تن اجابت شد، پس به راه راست باشید و راه نادانان را پیروی نکنید".

دعا چیست؟ انسان چگونه باید دعا کند؟ امید چه فایده از دعا می‌رود؟

پیش از هر سخنی ناچاریم بدانیم که دعا اهداف و حکمت‌هایی معین دارد که اگر انسان آنها را بداند گنجی را یافته است. گنجی که چه بسا قبلاً از آن هیچ نمی‌دانسته است و چاره‌ای برای مشکلات پیچیده‌ای که در زندگی خود بدان‌ها مبتلاست، راه حلی برای دشواریهایی که به او روی می‌آورد و درمانی برای دردها و آلودگی‌های دل خود یافته است. آیات کریمه با آنکه در قرآن به شکلی پراکنده، به مناسبت‌های گوناگون آمده‌اند، در مجموع از دعا اندیشه‌ای کامل به دست می‌دهند.

منبع: دعا معراج مومنین و راه زندگی

نویسنده: آیت الله محمدتقی المدرسی

حسن ختام

دعا در دید شیعه و بنا بر ادعیه شیعه، ترسیم‌گر چهره دقیق دین، راه و رسم حکومت و زندگی بر اساس تعالیم صحیح اسلام است، دعا، عاملی نیرومند در تحریک و ترغیب انسان‌ها، عاملی جهت مقاومت، عاملی برای پیروزی در نبردهای مختلف، عاملی بزرگ در پیروزی نفس بر وسوسه شیطانی، و عاملی نیرومند در جذب مقامات معنوی و در راه تربیت اخلاق است، نه وسیله‌ای برای تحذیر جامعه. دعای در نزد شیعه، همچون رهبانیت در مسیحیت نیست؛ بلکه حرکت است و تلاش و توکل، و در نهایت، درخواست کمک از خداوند متعال و به همین علت، بهترین هدیه‌ای است که می‌توان آن را به مسلمانان داد.

گرچه این پایان‌نامه دارای باب‌بندی و فصل‌های متعدد نیست؛ ولی نگارنده در ده قسمت، بحث‌های مربوط به دعا را با عنوان‌های مختلف بیان نموده است.

در بخش نخست، معانی دعا از دیدگاه لغت‌شناسان و کتب لغت بررسی شده است. کتب لغت برای دعا معانی متعددی از قبیل: استغاثه، عبادت، میل و رغبت به خداوند، ندا کردن، سؤال و طلب، خواندن و نیایش ذکر کرده‌اند، که هر یک از این واژه‌ها به همراه آیات و روایات و دیدگاه بزرگان، تبیین گردیده است.

بخش دیگر پایان‌نامه به بررسی دسته‌بندی آیات بر حسب معانی لغوی و اصطلاحی پرداخته است. واژه دعا و مشتقاتش ۲۰۹ مرتبه در قرآن به کار رفته است. نگارنده، پس از ذکر این واژه‌ها به دسته‌بندی آنها بر اساس کاربرد پرداخته است.

بخش سوم تحقیق، در بیان انواع نیایشگران و اقسام دعاها از نظر آنان است. وی در این بخش می‌نویسد: دعا، انواع مختلف دارد. هر کس بر حسب استعداد و نزدیکی با خدای خویش به مناجات پرداخته است. انسان گنهگار، به نوعی با خدای خویش سخن می‌گوید، انسان عاشق و دلسوخته محبت خداوند نیز به نوع دیگر، اولیا و اوصیا به زبانی، و پیامبران به زبانی دیگر.

به طور کلی، روح دعا و مناجات به روحیه افراد مختلف، بستگی دارد. در بخش چهارم، نگارنده بعد از دسته‌بندی آیات قرآن و روایات مأثوره و بررسی انواع نیازمندان و اقسام دعاها به این مسئله پرداخته که: محتوای دعا‌های قرآنی چیست و قرآن، چگونه دعا کردن را تعلیم می‌دهد؟ دعا‌های قرآنی به شش دسته تقسیم شده است: دعا جهت هدایت و توفیق، ۲. دعا در توبه و استغفار، ۳. دعا برای خیر دنیا و آخرت و وسعت رزق، ۴. دعا برای پدر و مادر و برادران و مؤمنان، ۵. دعا برای فرزندان و همسران، ۶. دعا برای پایداری و رهایی از شیاطین جن و انس و خلاصی از عذاب دنیا و آخرت.